

**FİLİPP İ. GOLOŞYOKİN'İN KAZAKİSTAN'DA "KÜÇÜK EKİM"
FİKRİNİN UYGULANMASI VE KOLEKTİFLEŞTİRME
POLİTİKASI (1925-1933)**

NURULLAH ÇETİN

Öz: Türkistan'da 18. ve 19. yüzyılda ortaya çıkan ve gelişen Rus yayılcılığı, iskân ve sömürgeciliği bölgenin özellikle iktisadi ve sosyal yapısını derinden etkilemiştir. Rusların, Türkistan halklarına uyguladıkları asimilasyon ve zorla kültür değişim faaliyetleri mevcut sosyal düzeni değiştirmenin yanı sıra milli kimlik anlayışının bozulmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum Kazak Türkleri için de geçerli olmuştur. 1917'de Şubat ve Ekim İhtilalleri, Çarlık ordularını tasfiye eden Bolşevikler, Sovyetler Birliği'ni kurmuştur. Sovyet hükümeti, 1920-1921 yıllarında Kazakistan'a hâkim olmuştur. Bu dönemin ilk yıllarından itibaren Kazakistan'da Sovyet insanı yaratma politikası çerçevesinde, Kazak halkının siyasi, ekonomik ve toplumsal yapılarını doğrudan hedef almıştır. Nitekim Filipp İsayeviç Goloşyokin, 1925-1933 yılları arasında Kazakistan'da "Küçük Ekim" fikrinin uygulanması için özellikle yoğun bir şekilde Sovyetleştirme politikası uygulanmıştır. Bu politikayla Kazak toplumunda önemli etki ve değişime neden olmuştur. Bu bağlamda Filipp İ. Goloşyokin'in, "Küçük Ekim" fikrini gerçekleştirme uygulamaları ve kolektifleştirme politikaları ile Kazakistan'da meydana gelen siyasi, sosyal ve ekonomik alandaki değişimler Türk tarihi açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada F. İ. Goloşyokin siyasi hayatı ve Kazakistan'a tayin edilişi ele alınmıştır. Kazakistan'da "Küçük Ekim" fikrinin uygulanması ile "Köylünün Sovyetleştirilmesi" ve kolektifleştirme politikaları değerlendirilmiştir. Bu politika sonucunda Kazakistan'da meydana gelen siyasi, sosyal ve ekonomik değişimler de ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sovyetler Birliği, Kazakistan, Goloşyokin, Küçük Ekim, Sovyetleştirme, Kolektifleştirme

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye, nurullahcetin09@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4402-5966

IMPLEMENTATION OF FILİPP İ. GOLOSHCHEKIN'S IDEA OF "SMALL OCTOBER" IN KAZAKHSTAN AND THE POLICY OF COLLECTIVIZATION (1925-1933)

Abstract: The Russian expansionism, settlement and colonialism that emerged and developed in the 18th and 19th centuries in Turkestan deeply affected the economic and social structure of the region. The assimilation and forced cultural exchange activities implemented by the Russians on the Turkestan peoples not only changed the existing social order, but also laid the groundwork for the deterioration of the understanding of national identity. This situation was valid for Kazakh Turks. In 1917, the February and October Revolutions, the Bolsheviks, who liquidated the Tsarist armies, established the Soviet Union. The Soviet government dominated Kazakhstan in 1920-1921. Since the first years of this period, within the framework of the policy of creating Soviet people in Kazakhstan, it has directly targeted the political, economic and social structures of the Kazakh people. As a matter of fact, between 1925 and 1933, Filipp Isaevich Goloshchekin implemented an intense Sovietization policy for the implementation of the "Small October" idea in Kazakhstan. With this policy, Kazakh society caused significant impact and change. In this context, Filipp İ. Goloshchekin's practices of realizing the idea of "Small October" and his collectivization policies and the changes in the political, social and economic fields in Kazakhstan are of great importance for Turkish history.

In this study, F. İ. Goloshchekin's political life and his appointment to Kazakhstan are discussed. The implementation of the "Small October" idea in Kazakhstan and the "Sovietization of the Peasant" and collectivization policies were evaluated. As a result of this policy, the political, social and economic changes that took place in Kazakhstan were discussed.

Keywords: Soviet Union, Kazakhstan, Goloshchekin, Small October, Sovietization, Collectivization

Giriş

20. yüzyıl dünya tarihinin önemli dönüm noktalarından biridir. Rusya'da 1917'de Şubat ve Ekim İhtilalleri sonucunda Çarlık rejiminin yıkılması Rusya'nın siyasi güç dengelerinde köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Ekim İhtilali'nin ana itici gücünü oluşturan Bolşevikler, Çarlık rejiminin temellerini ortadan kaldırmakla kalmamış, aynı zamanda Sovyetler Birliği'ni kurmuştur. Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla Kazak Türkleri tarihinde görülmemiş toplumsal değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur.

Devrimin nihayete erdirilmesiyle Bolşevikler, "ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı" politikası, Rus İç Savaşı'na² kadar devam etmiştir. İç Savaş Kazakistan'da çarpışan güçlerin kutuplaşmasını hızlandıran yeni askeri ve siyasi şartların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Kazakistan topraklarının Beyaz Ordu birliklerinden temizlenmesinden sonra Sovyet Hükümeti de yeniden yapılanmıştır. 10 Temmuz 1919'da Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin (RSFSC) Halk Komiserleri Komitesi'nin kararıyla, Kazak ülkesinin yönetiminden sorumlu Kazak Devrimci Komite (Kazrevkom)³ kurulmuştur. Kazrevkom Temmuz 1919'dan Ekim 1920'ye kadar 15 ay boyunca görev yapmıştır. Daha sonra Kırgız (Kazak) Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (ÖSSC)⁴ olarak adlandırılmıştır.⁵

¹ *Vtoroy Vserossiyskiy S'yezd Sovetov*, Ed. K. G. Kotelnikov, Gos. Izd-vo, Moskova, 1928, s. 53.

² Rus İç Savaş, 1917 Ekim Devrimi'nden sonra 1918-1922 yılları arasında Bolşevik Kızıl Orduyuyla bunlara muhalif Beyaz Ordu birlikleri arasında gerçekleşmiştir. 1921 yılında Bolşevikler, Beyaz Orduyu ve destekçilerini yenerek tüm ülkeye hâkim olmuşlardır. 1922 yılında da Sovyetler Birliği kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ramin Sadıkov, *Kanlı Dört Yıl: Rus İç Savaş Tarihi (1917-1920)*, Nobel Yayınları, Ankara, 2020.

³ Rusçası: **Казахский Революционный Комитет (КазРевКом)**, Kazakhskiy Revolyutsionnyy Komitet (KazRevKom)

⁴ Ruslar, Kazak topraklarını işgal ettikten sonra 1925 yılına kadar "Kırgız" ve "Kazak" ismini beraber kullanmışlardır. Bu şekilde kullanılmasına dair yaygın iki görüş vardır. İlk görüşe göre; Kırgızlar önceleri Sibiry'a'da yaşıyorlardı. Ruslarla devamlı mücadele halinde oldukları için "Kırgız" kelimesi Rusların hafızasında "savaşçı", "düşman", "acımasız" olarak yer etmiştir. Daha sonraları Kazak Türkleri, Sibiry'a'nın güney bölgelerine saldırmaya başlamışlardır. Ruslar, Kazakların bu özelliklerinden dolayı onları Kırgızlara benzetmiş ve "Kırgız" tabirini kullanmışlardır. Diğer bir görüşe göre ise Ruslar, Kazak topraklarını hakimiyeti altına aldıktan sonra Kazak Türkleri ile Slav kökenli Rus Kazaklarını (Kossaklar) birbirine karıştırmamak için Kazak Türklerine "Kırgız" demişlerdir. (Bkz: Dâna Moldabayeva, *Kazakların Zuhuru ve Kazak Hanlığının Kuruluşu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000, s. 37.)

Sovyet hükümeti, Rus İç Savaş yıllarında Kazakistan'da uygulamaya geçirdiği politikalar ile sosyalizmi inşa etme yolunda önemli adımlar atmıştır. Ancak bu durum Kazakistan'ın iktisadi anlamda çöküşüne zemin hazırlamıştır. Tarımsal ürünler neredeyse hiç işlenmemiş, öyle ki bunların çoğu hammadde olarak cumhuriyet dışına ihraç edilmişti. Az gelişmiş et işleme tesisleri nedeniyle canlı sığır ihraç edilmişti. Tarım ve hayvancılıkta bu gerileme tüm ülkede açlık tehlikesinin yaşanmasına yol açmıştır. Kazakistan'da açlık felaketinin baş göstermesinde yaşanan kuraklık da etkili olmuştur. Kazakistan'da toplam 2,3 milyon insan açlık çekmiştir. Açlık ve beraberinde ortaya çıkan salgın hastalıklar sonucunda milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir.⁶

Kazakistan'da meydana gelen açlık iki sebebe bağlı olarak gerçekleşmiştir. Bunların ilki kuraklık sebebiyle ekinlerin çıkmamasına bağlı olan doğal sebepler, diğeri ise bu yıllarda Kazak topraklarının devlet arazisine dönüştürülmesi ve göçebe halkın gerekli hazırlıklar yapılmadan zorla yerleşik hayata geçirilmesi gibi devletin başarısız politikalarıdır. Çoğu göçebe olan yaklaşık 1 milyon Kazak, kolektif çiftliklerine yerleştirilmiştir. Hayvancılıktaki muazzam azalma ve ardından gelen kıtlık olayının en önemli sebebi ise Kazakların geri dönüşü olmayan bir şekilde yerleşik hayata geçirilmesidir.

Eylül 1925'te Filipp İsayeviç Goloşyokin'in Kazak ÖSSC'ye atanmasıyla Kazak tarihi açısından büyük bir etkiye sahip olmuştur. Goloşyokin'in, "Küçük Ekim" fikri ile "Köylünün Sovyetleştirilmesi" politikasının meydana getirdiği değişimler geleneksel Kazak toplumsal hayatında bir kırılma noktası olmuştur. Bu zoraki değişimler Kazak toplum hayatı içerisinde oldukça tepki çekmiştir. Halk, bu politika kapsamında asimile edilmeye, dini hayattan uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Göçebe halk yerleşik hayata geçirilerek kendi öz benliğinden uzaklaştırılarak tek tip Sovyet insan tipi oluşturulmaya çalışılmıştır.

15 Haziran 1925'te Kırgız (Kazak) ÖSSC'nin 5. Kongresi yapılmıştır. Bu kongrede Rusların yaptığı yanlışlık nedeniyle Kazakların, "Kırgız" olarak anılmalarına son verilmiştir. Kongrede Merkez İcra Komite Başkanı'nın "Kırgız" adını "Kazak" olarak değiştirme kararı ile "Kazak ÖSSC" olarak değiştirilmiştir. 1936'da özerk olmaktan çıkartılarak "Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" adını almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Baymirza Hayit, *Sovyetlerde Türklüğün ve İslam'ın Bazı Meseleleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2000, s. 169-170.

⁵ *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, çev. Abdulvahap Kara, Selenge Yayınları, İstanbul, 2013, s. 411-412.

⁶ Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu, "20. Yüzyılın İlk Yarısında Kazakistan'da Yaşanan Açlık Felaketi", *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 15, Temmuz 2018, s. 216-218.

Filipp İ. Goloşyokin'in Siyasi Hayatı ve Kazakistan'a Tayin Edilişi

Filipp İsayeviç Goloşyokin, 10 Mart 1876'de Vitebsk eyaletine bağlı Nevel şehrinde küçük burjuva ailesinde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Şaya Itskoviç olan Goloşyokin, Riga'da bir diş hekimliği okulundan mezun olmuştur. Goloşyokin, 1903'te Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne⁷ (RSDİP) katılmıştır. 1905'te St. Petersburg'a taşınmış ve burada partinin faaliyetlerinde aktif olarak görev almıştır. St. Petersburg parti teşkilatının bir dizi konferansa katılmıştır. 1906 yılının yazında St. Petersburg Komitesi'nin tüm üyeleriyle birlikte tutuklanmış ve kefaletle serbest bırakılmıştır. Hapisten çıktıktan sonra St. Petersburg Komitesi'ne seçildi ve aynı zamanda yürütme komitesinin bir üyesi olarak görev yapmıştır. 1909'da RSDİP'nin Moskova Komitesi'ni yönetmiştir. Goloşyokin, devrimci faaliyetleri nedeniyle defalarca tutuklanmış ve Ekim Devrimi'ne kadar hayatı sürgünlerde geçmiştir. Nitekim 1910'da parti faaliyetleri neticesinde tutuklanmış ve Narim bölgesine sürgün edilmiştir. Çok geçmeden sürgünden kaçan Goloşyokin, 1911'de Moskova'ya gelmiş ve yeniden devrimci faaliyetlerine katılmıştır. Ocak 1912'de 6. (Prag) Konferansı'na delege olarak katılmış ve bu konferansta RSDİP'nin Merkez Komitesi üyeliğine seçilmiştir.⁸ Prag'dan döndükten sonra tekrar Moskova'da çalışmaya başlamıştır. Ancak kısa süre sonra tekrar tutuklanmış ve Tobolsk bölgesine sürülmüştür. 1913'te Tobolsk sürgününden kaçan Goloşyokin, St. Petersburg'da ardından Urallarda faaliyetlerini sürdürmüştür. Burada da tutuklanmış ve Şubat Devrimi'ne kadar kaldığı Turukhansk bölgesine sürgün edilmiştir.⁹

⁷ Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP), 1 Mart 1898'de Minsk'e gerçekleşen kongrede kurulmuştur. Vladimir İlyiç Lenin liderliğindeki RSDİP'nin programında, demokratik özgürlükler, ulusların kendi kaderini tayin hakkı ve eşitliği, işçi iktidarlığının kurulması ve sosyalizme geçiş gibi maddeler bulunmaktaydı. RSDİP'nin Bolşevik fraksiyonu Ekim 1917'de, Geçici Hükümete karşı silahlı bir ayaklanma düzenleyerek Rusya'da iktidarı ele geçirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: V. İ. Lenin, *Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisi'nin Kuruluşu*, çev. Ahmet Kılıç, Günce Yayınları, İstanbul, 1977; V. İzmozik, B. Starkov, B. Pavlov, S. Rudnik, *Podlınnyaya İstoriya RSDRP-RKP(b)-VKP(b): Kratkiy Kurs: Bez Umolchaniy i Fal'silikatsiy*, Piter, Sankt-Peterburg, 2009.

⁸ *Vmeste s İličem: Biobibliograficheskiy Spravochnik*, Ed. R. P. Poddubnaya, Knizhnoye izdatel'stvo, Kuybyshev, 1979, s. 58.

⁹ Valeriy Mikhaylov, *Khronika Velikogo Dzhuta: Dokumental'naya Povest'*, Zhaly, Almaty, 1996, s. 18-19; Manaş Kabaşeviç Kozybayev, *Istoriya i Sovremennost'*, Gılım, Almaty, 1991, s. 186-191.

Goloşyokin, 1913-1914 yıllarında Yakov Mihayloviç Sverdlov¹⁰ ile bir yıl kadar aynı yerde kalmıştır. Sverdlov, karısı Klavdiya Timofeyevna Novgorodtseva'ya yazdığı 27 Haziran 1914 tarihli mektubunda Goloşyokin hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Birkaç gün J. ile (Jorj, Goloşyokin'in müstear ismi) birlikte oldum. Onunla anlaşmak, kelimenin tam anlamıyla bir azaptır. Jorj'un sınırları yıpranmış, her geçen gün onun daha fazla insandan nefret eden ve kendini kontrol edemeyen sınırlı birisi olduğunu müşahede ediyorum. Genel olarak somut olmayan insanla ilgili olumlu konuşuyor, ama herhangi bir ilişkisi olan insana karşı hep olumsuz davranışlar sergiliyor. O, gittikçe kötüleşiyor. Kendi hayatını kendi elleriyle yaşanılmaz hâle getirdi. Onun insanlık yönünden bahsetmek gerekirse, çok acımasız, ihtirash ve sabırsız biridir.”¹¹

Filipp Goloşyokin, 1917'deki Şubat Devrimi'nden sonra mart başında St. Petersburg'a gitmiş ve RSDİP'nin 7. (Nisan) Konferansı'na kadar burada çalışmıştır. Parti içinde “Nisan Tezleri” üzerine şiddetli bir mücadele patlak verdiğinde Goloşyokin, Lenin'in devrimin gelişimine yönelik programını şiddetle savunmuştur. RSDİP'nin 7. (Nisan) Konferansı'nda Leninist çizgiyi savunmuş ve yürütmüştür. Ekim ayı ortalarında 2. Tüm Rusya İşçi ve Asker Vekilleri Sovyetler Kongresi için delege olarak Petrograd'a dönmüştür. Petrograd Askeri Devrim Komitesi'ne girmiş ve Ekim İhtilali'nin silahlı ayaklanmasına katılmıştır. Goloşyokin, 2. Tüm Rusya İşçi ve Asker Vekilleri Sovyetler Kongresi'nde Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi üyeliğine seçilmiştir. Kasım 1917'nin ortalarında Goloşyokin, Urallara gitmeden önce Lenin ile görüşmüştür. Lenin, Goloşyokin'e Sovyet iktidarını yerel olarak güçlendirilmesi ve küçük burjuva partilerine karşı mücadelenin artırılması yönünde talimat vermiştir. Bu talimat üzerine Goloşyokin, 2 Mayıs 1918'de Yekaterinburg'da Ural bölgesinin devrimci karargâhını kurmuştur.¹² Goloşyokin, aynı yıllarda Urallar'da Perm Bölge Parti Komitesi ve Yekaterinburg Bölge Parti Komitesi Sekreteri olarak görev yapmıştır.¹³ Goloşyokin, 16-17 Temmuz 1918

¹⁰ Y. M. Sverdlov (1885-1919), 1901'de RSDİP'ye katılmıştır. Ocak 1912'de Prag'da düzenlenen RSDİP'in 6. Konferansı'nda Merkez Komite üyeliğine seçilmiştir. Şubat 1913'te Turukhansk'a sürgüne gönderilmiştir. 1917-1919 yılları arasında Tüm Rusya Merkez İcra Komitesi Başkanı olarak görev yapmıştır. İspanyol gribine yakalanmış ve 16 Mart 1919'da ölmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz: B. İvanov, *Yakov Mikhaylovich Sverdlov: Yego Zhizn' i Deyatel'nost' (1885-1919)*, Gosudarstvennoye İzdatel'stvo, St. Peterburg, 1921.

¹¹ Damira İbrahim, Vahit Türk, *Kazakistan'da Kızıl Kıtık (1929-1933): Stalin'e Mektuplar-Anılar-Röportajlar*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2016, s. 197; V. İzmozik vd., a.g.e., s. 178.

¹² O. A. Vas'kovskiy, Ye. I. Moiseyeva, “Materialy k Kiografii F. I. Goloshchekina”, *Voprosy İstorii Urala*, Sayı: 7, Sverdlovsk, 1967, s. 30-32.

¹³ *Vmeste s Il'ichem...*, s. 59.

gecesinde İpatiyev evinin bodrum katında kraliyet ailesinin infazının organizatörlerinden biri olmuştur.¹⁴

Rus İç Savaş yıllarında Goloşyokin, Ural Bölgesi Askeri Komiseri, 3. Ordu Siyasi Komiseri, Türkistan Ordusu Devrimci Askeri Konseyi üyesiydi. 1919-1920 yıllarında Türkistan Merkez Komitesi üyesi olarak görev yapmıştır. Kostroma eyaleti için Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi tarafından İl Yürütme Komitesi Başkanı olarak görevlendirilmiştir. 1921'de Madencilik Sanayi Genel Müdürlüğü Başkanlığı yapmıştır. Ekim 1922'de Goloşyokin, İşçi Konseyi, Kızıl Ordu ve Köylü Temsil Başkanı olarak Samara'ya gönderilmiştir. Goloşyokin, 1922'den 1925'e kadar Samara bölgesel yürütme komitesinin başkanlığını yapmıştır.¹⁵

Ekim 1925'te Goloşyokin, Kazak ÖSSC Bölge Komitesi'nin Sekreteri olarak atanmıştır. Sovyet hükümeti, Goloşyokin'in Tüm Birlik Komünist Partisi'nin Kazkraykom¹⁶ sekreterliğine atanmasının ekonomik amacına ilişkin olarak maden yönetimi alanındaki tecrübelerinden faydalanmak istenmesidir. Çünkü Kazakistan'ın o zamanlar demir dışında bakır ve kurşun gibi madenlerinin ana üssü olarak bilinmektedir. Bununla birlikte Goloşyokin'in Samara'da aktif olarak ekonomik sorunlarla uğraştığı da bilinmekteydi. Özellikle orada kıtlığın sonuçlarıyla mücadele etmek için il komisyonuna başkanlık etmiş ve bazı başarılar elde etmiştir. Tüm bu koşullar Stalin'i, onun adaylığı üzerinde durmaya zorlamıştır.¹⁷ Nitekim 1925'te Kazakistan'a atanması uygun görülmüştür.

Goloşyokin'in Kazakistan'da hızlı bir şekilde restorasyonu ve komünizmin inşası için en iyimser umutları onun atanmasıyla ilişkilendirmesi mümkündür. Ancak Sovyet hükümetinin 10 yıllık iktidarının Kazakistan'daki etkisini bir cümleyle özetleyen Goloşyokin, Kazakistan'da "Küçük Ekim Devrimi" gerekliliğini herkese inandırmaya çalışmıştır. 1933 yılının yaz aylarında Goloşyokin Moskova'ya çağırılmıştır. Burada 1933-1939 yılları arasında Halk Komiserleri Komitesi'nin Baş Devlet Hakemi olarak görev almıştır. Goloşyokin 15 Ekim 1939'da tutuklanmış ve Troçkizme sempati duymak, terörist bir eylem hazırlamak, kolhozlaştırma konusunda aşırılık suçlarından yargı-

¹⁴ V. Mikhaylov, a.g.e., s. 18, 34-35.

¹⁵ *Vmeste s Il'ichen...*, s. 59.

¹⁶ Tüm Birlik Komünist Partisi (Bolşevikler) Kazak Bölge Komitesi

¹⁷ Dmitriy Nikolayevich Verkhoturov, *Asharshylyk: Velikiy golod v Kazakhstane 1932-1933 Godov*, SelfPub, 2020, s. 2-4.

lanmıştır. 28 Ekim 1941’de Kuibyşev yakınlarındaki Barboş köyü civarındaki Barboşyna Polyana’da Stalin’in emriyle kurşuna dizilerek infaz edilmiştir.¹⁸

Filipp Goloşyokin’in Kazakistan’da “Küçük Ekim” ve Kolektifleştirme Politikaları

Kazakistan’da Sovyet iktidarının pekişmesiyle özellikle Kazkraykom’un¹⁹ başına F. İ. Goloşyokin’in atanmasıyla yerleşik hayata geçiş projesi yeniden ve radikal bir şekilde gündeme gelmişti. Goloşyokin, göçebe toplumların Sovyet toplumsal idealiyle uyumsuz olduğunu dile getirmiştir. Nitekim yerleşik hayata geçirilme politikası, Kazakların geleneksel ekonomik ve sosyal pratiklerinin tamamen dönüştürülmesiyle yakından bağlantılıydı. Dolayısıyla ekonomi politikası, Kazakistan’ın ana ve en acil göreviydi. Bu bağlamda Goloşyokin’in, ekonomik sorunları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Ancak bu durum karşısında planladığı hedefe ulaşamamıştır.

Goloşyokin, 1 Aralık 1925’te Kızıl-Orda’da gerçekleşen Kazkraykom 5. Genel Kurulu’nda dile getirdiği ilk raporunda, cumhuriyetin ekonomisinin gelişiminden değil, Kazak köylerinin (avulunun) Sovyetleştirilmesi politikasından bahsetmiştir. Bununla birlikte 1924’te Kazak köylerinde Sovyet gücünün olmadığına karar veren Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi’nin (SBKP MK) resmi görüşünü benimsemiştir. Goloşyokin, Genel Kurul’da SBKP MK’nin bölgelere gönderdiği ve köylerde Sovyet iktidarının güçlendirilmesi yönündeki talimatının bulunduğu mektubu okumuştur. Mektupta şunlar ifade edilmiştir: “*Merkez Komite, Kırgız (Kazak) ÖSSC’de Sovyetlerin özellikle ağır durumda olduğunu ve ashında köylerde Sovyetlerin olmadığını göz önünde bulundurarak köylerde ve kışlaklarda Sovyet iktidarının gerçek anlamda yaratılması için tüm önlemlerin alınmasını gerekli görmektedir...*”²⁰ Ancak Goloşyokin’in Kazakistan’daki durumun zorluklarının farkındaydı. Bu nedenle daha sonraki raporunda köylerin Sovyetleştirilmesi kampanyasını o dönemde Kazakistan’daki en belirleyici sorunlarla ilişkilendirmişti: “*Burada Sovyet iktidarı var, ama eğer Kazakistan’ın Sovyetleştirilmesi, kitlelerin örgütlenmesi, ulusal kendi kaderini belirleme şekli, kültürel ve politik büyüme şekli, ekonomik özgürlük yaratan, sömürüden kurtaracak şekli gibi*

¹⁸ Ainura Kurmanaliyeva, Sultanmurat Abzhalov, Bakhytzhan Saparov, “Yesevi Topraklarında Ateizm ve Kültürel Sekülerlik Politikaları: 1920-1940 Yılları Arasında Sovyet Yönetiminin Kazakistan’daki İslam Politikası”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 94, 2020, s. 186.

¹⁹ Tüm Birlik Komünist Partisi (Bolşevikler) Kazak Bölge Komitesi

²⁰ V. Mikhaylov, a.g.e., s. 81.

daha geniş bir meseleyi ortaya koyarsak büyük eksikliklerimiz olduğunu söylemeliyiz".²¹ Bu, Kazakistan'da köylerinde sosyalizmi yeniden inşasının ana yöntemlerinden biri olmuştur.

Nitekim Goloşyokin, "*Ekim kasırgasının Kazak köylerini çok az etkileyerek geçip gittiğini ve bu nedenle Kazak bozkırının bir "Küçük Ekim"e ihtiyacı olduğunu*"²² söylemiştir. Bu fikri ortaya attıktan sonra ana görevin sosyal farklılaşmanın ortadan kaldırılması yoluyla geleneksel topluluğun yok edilmesi olduğunu ilan etmiştir. Bir sonraki adım, Kazakların kitlesel olarak yerleşik bir yaşam tarzına geçiş olmuştur. Onun anlayışına göre, Kazak sığır yetiştirme çiftliklerinin zorla yerleşimi olacaktır. Ancak bu durum yerel parti temsilcilerin tepkisine neden olacağına farkında olan Goloşyokin, kendi görüşlerini benimseyen parti liderleriyle mücadele etmeye başlamıştır. Goloşyokin, muhaliflerinin ortadan kaldırmanın gerekli olduğunu anlamıştı. Stalin'e bir mektup göndererek izlediği yolun doğruluğunu gerekçelendirmiş ve "Küçük Ekim" fikrini hayata geçirmek için acil durum yetkileri istemiştir. Goloşyokin, Stalin'den olumlu bir yanıt aldıktan sonra çizgisine karşı çıkanlara yönelik mücadele etmeye başlamıştır. 1926 yılında Smagul Sadvakasov²³ ve Sultanbek Hocanulı Hocanov²⁴ "milliyetçi sapma" ile suçlanmıştır. Bu suçlamalar daha sonra S. S. Seyfullin'e de uygulanmıştır. Akabinde Saken Seyfullin,²⁵ Muhamedhafiy Murzagaliyev,²⁶ Nigmat Nurmakoviç Nurmakov,²⁷ ve diğerlerine uygulanmıştır. Birçoğu görevlerinden uzaklaştırılmıştır. 1928 yılının sonunda Goloşyokin'in Ahmet Baytursinov,²⁸ Mirjakip Dulatov,²⁹ ve Magjan Bekenoviç

²¹ V. Mikhaylov, a.g.e., s. 82.

²² M. K. Kozybayev, a.g.e., s. 193.

²³ S. Sadvakasov (1900-1933), 1925-1927 yılları arasında Kazak ÖSSC'de Eğitim Halk Komiseri olarak görev yapmıştır.

²⁴ S. Hocanov (1894-1938), 1925-1926 yıllarında SBKP Merkez Komitesi'nin ulusal cumhuriyetler ve bölgelerden sorumlu eğitimci olarak görev yapmıştır.

²⁵ S. Seyfullin (1894-1938), Modern Kazak edebiyatının kurucusu, şair ve yazar, devlet adamıdır. Ayrıca Kazakistan Yazarlar Birliği'nin kurucusudur.

²⁶ M. Murzagaliyev (1887-1938), 1926-1929 yılları arasında Kazak ÖSSC Halk Maliye Komiseri olarak görev yapmıştır.

²⁷ N. Nurmakov (1895-1937), 1924-1929 yılları arasında Kazak ÖSSC Halk Komiserleri Konseyi Başkanı olarak görev yapmıştır.

²⁸ A. Baytursinov (1872-1937), şair, bilim adamı, Türkolog, öğretmen, gazeteci, Alaş Hareketi'nin liderlerinden biridir. 1921-1928 yılları arasında Kazak Halk Eğitim Enstitüsü'nde çalışmıştır.

²⁹ M. Dulatov (1885-1935), 1922-1926 yılları arasında Orenburg'daki Kazak Halk Eğitim Enstitüsü'nde öğretmen olarak görev yapmıştır.

Jumabayev³⁰ gibi siyasi muhaliflerine yönelik ilk tutuklamalar başlamıştır.³¹ Kazakistan'daki muhalefeti ortadan kaldıran Goloşyokin, "Küçük Ekim" fikrini uygulamaya başlamıştır.

Aralık 1927'de toplanan SBKP'nin 15. Genel Kurulu kolektifleştirme yönünde bir yol izlemiştir. Nitekim 27 Ağustos 1928'de Kazak ÖSSC Merkez Yürütme Konseyi ve Halk Komiserleri Konseyi ortak kararı olan "Bay³² çiftliklerine el konulması hakkında" kararname kabul edilmiştir. Bu kararnameye göre, Adayev bölgesi ile eski Yedisu ve Sır-Derya vilayetlerinin pamuk yetiştirilen bölgeleri hariç, cumhuriyetin tüm bölgelerinde bayların çiftliklerine el konulması planlanmıştır. Çiftliklerine el konulacak büyük bölgeler, göçebe bölgelerde 400 baştan fazla, yarı göçebe bölgelerde 300 baştan fazla, yerleşik bölgelerde 150 baştan fazla sığira sahip olanlara uygulanmıştır. Yarı göçebele-re ek olarak, sultan ve han soyundan gelenler, eski uç beyleri gibi eski ayrıcalıklı gruplar da tahliye edilip hayvanlarına ve mülklerine el konulmasına tabi tutulmuştur. En büyük çiftliklerden 696'sı seçilmiş ve bunlardan 145 bin büyükbaş hayvana el konulmuştur.³³

Göçebe ve yarı göçebe halkın zorla yerleşik hale geçirilme politikası, göçebe tarımın ekonomik potansiyelini henüz tüketmemiş olmasına rağmen Kazak ekonomisine en büyük darbeyi vurmuştur. Zorla yerleştirme ve yerleşmelerinin ardından kolektif çiftliklere dahil etme politikası mümkün olan en kısa sürede uygulanmıştır. Zorla kolektifleştirmenin feci sonuçları, göçebe ve yarı göçebe çiftliklerin sözde planlı iskânı sırasında idari keyfilikle daha da kötüleşmiştir. Devlet Planlama Komitesi verilerine göre 1931 yılında cumhuriyetteki 700 bin Kazak çiftliğinin 567 bini göçebe ve yarı göçebeydi. 1930-1933 yılları arasında yerleşik hayata geçmiş olan çiftlik sayısı tablo 1'de verilmiştir.

³⁰ M. Jumabayev (1893-1938), şair, gazeteci, Kazak Dili ve Edebiyatı öğretmenidir. 1923-1926 yılları arasında Moskova'da Edebiyat ve Sanat Enstitüsü'nde çalışmalar yürütmüştür.

³¹ Güljanat Ercilasun, "Stalin Döneminde Kazak Aydınların Tasfiyesi", *Stalin ve Türk Dünyası*, Ed. Emine Gürsoy Naskali ve Liaisan Şahin, Kaknüs yayınları, İstanbul, 2007, s. 134-135.

³² Zengin Kazak köylülerine verilen isimdir.

³³ A. Tursunbayev, *Pobeda Kolkhoznogo Stroya v Kazakhstane*, Kazakhskoye Gosudarstvennoye Izdatelstvo, Almatı, 1957, s. 70-73.

Tablo 1: 1930-1933 yılları yerleşik hayata geçirilen hane sayısı³⁴

Yıllar	1930	1931	1932	1933
Hane sayısı	87.136	77.508	77.674	242.208

Kazak ÖSSC Merkez Yürütme Konseyi ve Halk Komiserleri Konseyi'nin Aralık 1931 kararına göre, 1932'de yerleşme sürecini tamamlamak için kalan tüm göçebe ve yarı göçebe kolektif çiftliklere planlı bir şekilde yerleştirilmesi önerilmiştir. Bu, 400.000'den fazla çiftliğin sadece bir yıl içinde iskân edilmesi gerektiği anlamına geliyordu. Yerleştirme görevine bu şekilde yaklaşıldığında gönüllülükten söz edilemeyeceği açıktır.³⁵

Kazkraykom tarafından yürütülen "devrimci dönüşümler" ile birlikte merkezin emriyle zorunlu tahıl ve et alımlarını yerine getirmek için gıda kaynaklarını sömürme politikası olan geniş tedarik kampanyasıyla Kazak köylerinde durum daha da kötüleşmiştir. Alımların boyutu, nüfusun canlı hayvan mevcudiyetine ilişkin yanlış ve çarpıtılmış verilere dayanan planlama görevleriyle belirlenmiştir. Örneğin, 170 binden biraz fazla büyükbaş hayvana sahip olan Balkaş bölgesine 300 bin büyükbaş hayvan tahmini verilmişti.³⁶ Böylece Şubat 1932'ye kadar Kazakistan'daki kolektif çiftliklerin %87'si ve bireysel çiftçilerin %51,8'i sığırlarından tamamen mahrum bırakılmıştır. 1 Ocak 1933'te sığır yetiştiriciliğinin büyük bir üssü olarak kabul edilen ülkede kolektifleştirme arifesindeki 40,5 milyon sığıra karşılık sadece 4,5 milyon sığır kalmıştır.³⁷ Çiftlik hayvanlarını kaybeden bozkır sakinleri geleneksel et ve süt ürünlerinden mahrum kalmışlardır.

SSCB'de 1920'li yılların sonunda başlayan ekonomik kriz bozkırın tarımsal ve kırsal ekonomik sistemine zarar vermiştir. Nitekim 1927-1928 yıllarında "hububat hasat krizi" patlak vermiştir. Sovyet hükümeti, krizi kırsal kesimdeki kapitalist unsurların Sovyetlere karşı cephe almasına yani bir "kulak grevine" bağlamıştı. SBKP MK, krizin üstesinden gelmek için oldukça basit ve somut bir formül önermişti: "*Kulakların tüm tahıl fazlalarını devletin belirle-*

³⁴ M. K. Kozybayev, J. B. Abylkhozhin, K. S. Aldazhumanov, *Kollektivizatsiya v Kazakhstane: Tragediya Krest'yanstva*, Biblioteka İstorika, Alma-Ata, 1992, s. 16.

³⁵ S. A. Bagdatova, "İstoricheskiye Aspekty Kollektivizatsii v Kazakhstane", *İstoriya Gosudarstva*, No. 2, 2012, s. 91.

³⁶ S. A. Bagdatova, a.g.m., s. 91-92.

³⁷ Martha Brill Olcott, "The Collectivization Drive in Kazakhstan", *The Russian Review*, C. 40, No. 2, 1981, s. 123.

diği fiyattan teslim etmelerini talep etmek” ve eğer reddederlerse, “*onları RSFSC Ceza Kanunu’nun 107. Maddesi³⁸ uyarınca yargılamak ve mallarına devlet tarafından el koymak*” şeklinde belirlenmiştir.³⁹

Kazakistan’da 1927’de 430 milyon pud⁴⁰ üretim yapılırken ertesı yıl sadece 300 milyon pud üretim yapılmıştır. Sovyet hükümeti hububat alım fiyatlarını düşürmesi ve ek vergiler uygulaması sonucunda köylüler ekili alanlarda ciddi bir azalma yaşanmasına sebep olmuştur. Kazakistan’daki tarımsal gelişme oranı da azalmıştır. Ekili alanlardaki yıllık artış 1926 yılında %17,0 idi. Bu oran 1927’de %10,7; 1928’de %5,4 ve 1929’da %4,0 olmuştur.⁴¹ Buna karşılık yetkililer “acil hububat alımı” kampanyası başlatmıştır. Bölge komitelerinin emriyle ilçelerde, hububat alımlarının organize edilmesi ve yürütülmesinde tam yetki verilen *Troykalar*⁴² kurulmuştur. 1929’un sonlarına doğru tahıl hasadını hızlandırmak için köylülüğe karşı baskıcı önlemlerin kullanımı doruk noktasına ulaşmıştı. Baskı tamamen ekonomik sorunları çözmek için aktif olarak kullanılmıştır. Nitekim Goloşyokin, köylülüğe karşı hububat alımlarına yönelik kulak grevine 107. Maddeyi uygulayarak cezalandırıcı tedbirler uygulanmıştır. Sonraki hububat alım kampanyaları sırasında (1928/29 ve 1929/30) Kazakistan’ın Akmola, Semipalatinsk ve Petropavlovsk bölgelerinde hububat alım planının %31,5’i gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda 34.120 kişi RSFSC Ceza Kanunu’nun 107. Maddesi uyarınca yargılanmış ve toplam değeri 23.917.260 ruble olan 534.000 büyükbaş hayvana, 631.025 pud hububata ve 258 eve el konulmuştur.⁴³

Netice itibarıyla Kazakistan’da kolektifleştirme 1932’ye kadar büyük ölçüde tamamlanması planlanmıştı. Ancak Goloşyokin liderliğindeki yerel yetkililer, Kazakların zorla yerleştirilmesi ve zengin köylülerin mülksüzleştirilmesi ile birlikte bu süreci zorlanmıştır. 1928’de tüm çiftliklerin %2’si, 1930 baharında %50’si ve 1931 sonbaharında yaklaşık %65’i kolektifleştirilmiştir. Tam

³⁸ Tarımsal ürünlerin ve toplu tüketim maddelerinin özel kişiler tarafından kâr amacıyla (spekülasyon) satın alınması ve yeniden satılmasına karşı beş yıldan az olmamak üzere hapis cezası ve malların tamamen veya kısmen müsaderesi cezası uygulanır. Bkz: *Ugolovnyy Kodeks RSFSR*, Moskova, Gosudarstvennoye Izdatelstvo Yuridicheskoy Literatury, 1950, s. 80.

³⁹ I. V. Stalin, *Soçineniya*, T. 11, Gosudarstvennoye Izdatel'stvo Politicheskoy Literatury, Moskova, 1949, s. 1-9.

⁴⁰ Yaklaşık 16,38 kg denk gelen ağırlık ölçü birimidir.

⁴¹ Aleksandr Petrovich Kozlov, “Khlebozgotovitelnyy Krizis 1927/28 g. v Kazakhstane i Yego Posledstviya”, *Istoricheskkiye, Filosofskkiye, Politicheskkiye i Yuridicheskkiye Nauki, Kulturologiya i Iskustvovedeniye: Voprosy Teorii i Praktiki*, No 7. ÇH. 2, Gramota, Tambov, 2013, s. 57.

⁴² SSCB’nin İçişleri Halk Komiserliği’ne bağlı üç yetkiliden oluşan yargısız baskı organıdır.

⁴³ A. P. Kozlov, a.g.m., s. 58.

kolektifleştirme sürecinde politikada uygulanan aşırılık ve hatalara bir de kuraklık eklenince durum iyice ağırlaşmıştır. Nitekim 1931'in sonunda kıtlık yaşanmış ve toplu ölümler başlamıştır. 1931-1933 yılları arasında yaşanan açlık felaketi ve onunla birlikte ortaya çıkan salgın hastalıklardan 1 milyon 750 bin kişi hayatını kaybetmiştir.⁴⁴ Goloşyokin tarafından gerçekleştirilen bu katliamlardan dolayı yönetimde aşırılık suçu sebebiyle Stalin talimatıyla Moskova'ya geri çağırılmıştır. Goloşyokin'in görevden alınmasıyla yerine Levon İsaevič Mirzoyan 21 Ocak 1933'te Kazak ÖSCC Komünist Partisi Birinci Sekreterliğine tayin edilmiştir.⁴⁵

Sonuç

Kazakistan'da Sovyet rejiminin güçlenmesi, 1925 sonbaharında Kazakistan'a atanan F. İ. Goloşyokin ile sağlanmıştır. Goloşyokin, Kızıl-Orda'ya geldikten hemen sonra Kazak köylerinde Sovyet iktidarının olmadığını, hakiyetin bayların egemenliğinde olduğunu ilan etmiştir. Kısa süre sonra Goloşyokin ana fikrinin Kazak köylerinde "Küçük Ekim" gerekliliğini açıklamıştır. F. Goloşyokin, "Köylünün Sovyetleştirilmesi" sloganı altında sınıf mücadelesini şiddetlendirme yolunu seçmiştir. Goloşyokin, "Köylünün Sovyetleştirilmesi" politikalarına karşı gelen Kazak aydınlarını bulunduğu mevkilerden uzaklaştırmış ve türlü bahaneler ile vatan haini ilan edilmesi yönünde bir dizi davalar gerçekleştirmiştir. Kazak aydınları casusluk, sanayileşmeyi bozma girişimleri ve tarım işlerine müdahale etmekle suçlanmış ve cezai yaptırımlar uygulanmıştır. Böylece Kazak toplumunun manevi ve kültürel değerlerinin ve ilkelerinin yok edilmesine zemin hazırlamıştır.

Goloşyokin, Kazak köylerinde devrimci bir değişiklik olmadığını inancıyla 8 yıl boyunca "Küçük Ekim" politikasını uygulamaya çalışmıştır. Goloşyokin, Stalin'in rızasıyla Kazak ekonomisinin tamamen çökmesine neden olacak kolektifleştirme yöntemlerini seçmiştir. Bu bağlamda bozkırın nesnel bir özelliği olan göçebe yaşam biçimi, Kazakların belirli önlemlerle kolayca vazgeçebilecekleri öne sürmüştür. Bu fikri ortaya atarak sosyal farklılaşmanın ortadan kaldırılmayı planlamıştır. Ancak geleneksel toplum yapısının bozulmasına sebep olmuştur. Kazakistan nüfusunun asırlık yaşam tarzının yok edilmesi, göçebe çiftliklerin zorla iskân edilmesi politikası, sığırların zorla kolektifleştirilmesi gibi tüm bunlar 1930-1933 yıllarında korkunç bir trajediye, milyonlarca insanın ve özellikle de Kazakların ölümüne yol açmıştır.

⁴⁴ *Eski Devirlerden Günümüze ...*, s. 428.

⁴⁵ Seyfi Yıldırım, Mirzahan Egamberdiyev, "Taşnakçı Ermeni Levon İ. Mirzoyan'ın Kazakistan'daki Faaliyetleri (1933-1938)", *Bilig*, No. 101, 2022, s. 40.

Netice itibariyle Stalin dönemi, Kazakistan tarihinde çok önemli ve çok acılarla dolu bir dönem olmuştur. Kolektifleştirme sürecinde, Kazak halkının hayatına mal olan, siyasi ve ekonomik reformları ile ülke adeta sosyal deneylerin yapıldığı laboratuvara dönüştürülmüştü. Uygulanan politikalar sonucunda yaşanan suni kıtlık ve açlık felaketinde Kazak halkı neredeyse yok olma süreciyle karşı karşıya kaldığı zor bir dönem olmuştur.

KAYNAKÇA

BARDATOVA, S. A., “Istoricheskiye Aspekty Kollektivizatsii v Kazakhstane”, *Istoriya Gosudarstva*, No. 2, 2012, ss. 90-96.

ERCİLASUN, Güljanat, “Stalin Döneminde Kazak Aydınların Tasfiyesi”, *Stalin ve Türk Dünyası*, Ed. Emine Gürsoy Naskali ve Liaisan Şahin, Kaknüs yayımları, İstanbul, 2007.

Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar, çev. Abdulvahap Kara, Selenge Yayınları, İstanbul, 2013.

HAYİT, Baymirza, *Sovyetlerde Türklüğün ve İslam'ın Bazı Meseleleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2000.

HEKİMOĞLU, Vecihi Sefa Fuat, “20. Yüzyılın İlk Yarısında Kazakistan'da Yaşanan Açlık Felaketi”, *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 15, Temmuz 2018, ss. 209-227.

İBRAHİM, Damira, TÜRK, Vahit, *Kazakistan'da Kızıl Kıtık (1929-1933): Stalin'e Mektuplar-Anılar-Röportajlar*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2016.

İVANOV, B., *Yakov Mikhaylovich Sverdlov: Yego Zhizn' i Deyatel'nost' (1885-1919)*, Gosudarstvennoye İzdatel'stvo, St. Petersburg, 1921.

İZMOZİK, V., STARKOV, B., PAVLOV B., RUDNİK S., *Podlinnaya İstoriya RSDRP-RKP(b)-VKP(b): Kratkiy Kurs: Bez Umolchaniy i Falsifikatsiy*, Piter, Sankt-Petersburg, 2009.

KOZLOV, Aleksandr Petrovich, “Khlebozgotovitelnyy Krizis 1927/28 g. v Kazakhstane i Yego Posledstviya”, *Istoricheskiye, Filosofskiyeye, Politicheskiiye i Yuridicheskiiye Nauki, Kul'turologiya i Iskusstvovedeniye: Voprosy Teorii i Praktiki*, No. 7. CH. 2, Gramota, Tambov, 2013, ss. 56-60.

KOZYBAYEV, M. K., ABYLKHZHİN, J. B., ALDAZHUMANOV, K. S., *Kollektivizatsiya v Kazakhstane: Tragediya Krest'yanstva*, Biblioteka İstorika, Alma-Ata, 1992.

KOZYBAYEV, Manaş Kabaşevič, *Istoriya i Sovremennost'*, Gılım, Almatı, 1991.

KURMANALİYEVA, Ainura, ABZHALOV, Sultanmurat, SAPAROV, Bakhytzhan, "Yesevi Topraklarında Ateizm ve Kültürel Sekülerlik Politikaları: 1920-1940 Yılları Arasında Sovyet Yönetiminin Kazakistan'daki İslam Politikası", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 94, 2020, ss. 171-189.

LENİN, V. İ., *Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisi'nin Kuruluşu*, çev. Ahmet Kılıç, Günce Yayınları, İstanbul, 1977.

MİKHAYLOV, Valeriy, *Khronika Velikogo Dzhuta: Dokumental'naya Povest'*, Zhalyñ, Almatı, 1996.

MOLDABAYEVA, Dâñâ, *Kazakların Zuhuru ve Kazak Hanlığının Kuruluşu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000.

OLCOTT, Martha Brill, "The Collectivization Drive in Kazakhstan", *The Russian Review*, C. 40, No. 2, 1981, ss. 122-142.

SADIKOV, Ramin, *Kanlı Dört Yıl: Rus İç Savaş Tarihi (1917-1920)*, Nobel Yayınları, Ankara, 2020.

STALİN, I. V., *Sochineniya*, T. 11, Moskova, Gosudarstvennoye Izdatel'stvo Politicheskoy Literatury, 1949.

TURSUNBAYEV, A., *Pobeda Kolkhoznogo Stroya v Kazakhstane*, Kazakhskoye Gosudarstvennoye Izdatel'stvo, Almatı, 1957.

Ugolovnyy Kodeks RSFSR, Gosudarstvennoye Izdatel'stvo Yuridicheskoy Literatury, Moskova, 1950.

VAS'KOVSKİY, O. A., MOİSEYEVA, Y. I., "Materialy k Kiografii F. I. Goloshchekina", *Voprosy İstorii Urala*, Sayı: 7, Sverdlovsk, 1967, ss. 27-40.

VERKHOTUROV, Dmitriy Nikolayevich, *Asharshylyk: Velikiy golod v Kazakhstane 1932-1933 Godov*, SelfPub, 2020.

Vmeste s Il'ichem: Biobibliograficheskiy Spravochnik, red. R. P. Poddubnaya, Kuybyshev, Knizhnoye izdatel'stvo, 1979.

Vtoroy Vserossiyskiy S'yezd Sovetov, Ed. K. G. Kotelnikov, Gos. Izd-vo, Moskova, 1928.

YILDIRIM, Seyfi, EGAMBERDİYEV, Mirzahan, "Taşnakçı Ermeni Levon İ. Mirzoyan'ın Kazakistan'daki Faaliyetleri (1933-1938)", *Bilig*, No. 101, 2022, ss. 31-56.